Universitetlarning rivojlanish modellari va oliy ta’lim innovatsion infratuzilma xizmatlari uyg’unlashuvi

Mardonova Go‘zal Mamatqul qizi
QDTU 2-kurs doktoranti
guzalmardonova398@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada universitetlarning rivojlanish modellari va oliy ta’lim innovatsion infratuzilma xizmatlarining shakllanishi hamda rivojlanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilingan. Tadqiqotda universitetlarning avlod modellari ularning ustuvor funksiyalari, faoliyat yo‘nalishlari va innovatsion infratuzilmaga bo‘lgan ehtiyoji nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, innovatsiya, innovatsion infratuzilma, innovatsion xizmatlar.

Abstract: This article analyzes the relationship between the development models of universities and the formation and development of innovation infrastructure services in higher education. The study examines the generational models of universities from the perspective of their key functions, areas of activity, and needs for innovation infrastructure.

Keywords: higher education, innovation, innovation infrastructure, innovation services.

Kirish. Bugungi kunda bilimlar iqtisodiyotining jadal rivojlanishi, raqamli transformatsiya, texnologik o‘zgarishlar va global ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning murakkablashuvi oliy ta’lim muassasalarining jamiyatdagi an’anaviy rolini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Zamonaviy universitet nafaqat malakali kadrlar tayyorlovchi va ilmiy bilimlar yaratuvchi tashkilot, balki innovatsiyalarni shakllantiruvchi, yangi texnologiyalarni iqtisodiyotga joriy etuvchi, tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlovchi hamda mintaqaviy rivojlanish jarayonlarida faol ishtirok etuvchi institutsional markaz sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Universitetlarning yangi avlodga o‘tishi ularning infratuzilmasiga qo‘yiladigan talablarning ham o‘zgarishiga olib keladi. Masalan, an’anaviy universitet uchun kutubxona, auditoriya va o‘quv laboratoriyalari asosiy infratuzilma elementlari bo‘lgan bo‘lsa, ilmiy-tadqiqot universitetida ilmiy laboratoriyalar, tadqiqot markazlari va ilmiy axborot xizmatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Tadbirkorlik va innovatsiyaga yo‘naltirilgan 3-avlod universitetida esa texnoparklar, biznes-inkubatorlar, akseleratorlar, texnologiyalar transferi markazlari, startap markazlari va intellektual mulkni boshqarish xizmatlari kabi yangi infratuzilma elementlari shakllanadi. Shu jihatdan innovatsion infratuzilma xizmatlari universitetning institutsional rivojlanish darajasini aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda “Universitet 4” konsepsiyasi ham faol rivojlanmoqda. Mazkur konsepsiyada universitetning asosiy vazifasi faqat bilim yaratish yoki uni tijoratlashtirish bilan cheklanmay, balki mintaqaviy innovatsion ekotizimni shakllantirish va jamiyat oldidagi murakkab muammolarni ko‘p tomonlama hamkorlik asosida hal etish bilan bog‘lanmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda oliy ta’lim muassasalarida innovatsion infratuzilma xizmatlarining shakllanishi va rivojlanishi hamda universitetlarning turli avlod modellaridagi funksional xususiyatlarini aniqlashga yo‘naltirilgan nazariy va empirik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, institutsional va qiyosiy yondashuvlar tashkil etadi.

Tahlil va natijalar. Oliy ta’lim muassasalarining tarixiy rivojlanishi ularning jamiyatdagi funksiyalari va iqtisodiy jarayonlardagi ishtirokining bosqichma-bosqich kengayib borganligini ko‘rsatadi. Universitet dastlab bilimlarni avloddan avlodga yetkazuvchi ta’lim muassasasi sifatida shakllangan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan ilmiy bilimlarni yaratish, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, ularni amaliyotga joriy etish va innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish kabi vazifalarni ham bajara boshladi. Natijada universitetning tashkiliy tuzilmasi, moddiy-texnik bazasi va xizmatlar tizimida ham sezilarli o‘zgarishlar yuzaga keldi.

Universitetlarning avlodlar bo‘yicha rivojlanishini shartli ravishda to‘rtta asosiy modelga ajratish mumkin. 1-avlod universiteti asosan ta’lim berishga, 2-avlod universiteti ta’lim bilan bir qatorda ilmiy tadqiqotlarga, 3-avlod universiteti ta’lim va tadqiqot bilan bir qatorda innovatsiya, tadbirkorlik va bilimlarni tijoratlashtirishga, 4-avlod universiteti esa ushbu funksiyalarni keng innovatsion ekotizim, raqamli transformatsiya va jamiyat manfaatlari bilan integratsiyalashga yo‘naltiriladi.

Shunga mos ravishda universitetning innovatsion infratuzilma xizmatlari ham oddiy ta’limiy va axborot xizmatlaridan murakkab ilmiy, texnologik, tadbirkorlik, raqamli va ekotizimli xizmatlarga qarab rivojlanadi. Demak, universitetlarning avlodlar modeli va innovatsion infratuzilma xizmatlari o‘rtasida bevosita funksional bog‘liqlik mavjud.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, universitetlarning avlodlar bo‘yicha rivojlanishi bilan innovatsion infratuzilma xizmatlarining mazmuni ham murakkablashib boradi. Birinchi avlodda xizmatlar asosan ta’lim jarayonini ta’minlashga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchi avlodda ilmiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash ustuvorlik qiladi. Uchinchi avlodda innovatsion tadbirkorlik va tijoratlashtirish xizmatlari paydo bo‘ladi. To‘rtinchi avlodda esa xizmatlar universitetning ichki faoliyati bilan cheklanmay, keng innovatsion ekotizim ishtirokchilarining o‘zaro hamkorligini ta’minlashga yo‘naltiriladi.

1-jadval

Universitetlarning avlod modellari bo‘yicha asosiy funksiyalari va innovatsion infratuzilma xizmatlarining tavsifi

Universitet modeli	Asosiy funksiya	Ustuvor faoliyat	Asosiy infratuzilma	Innovatsion xizmatlarning xususiyati
1-avlod	Ta’lim	Bilimlarni uzatish	Auditoriya, kutubxona, o‘quv laboratoriyasi	Ta’lim va axborot xizmatlari
2-avlod	Ta’lim + tadqiqot	Yangi bilim yaratish	Ilmiy laboratoriya, tadqiqot markazi, ilmiy axborot bazalari	Ilmiy-tadqiqot va axborot xizmatlari
3-avlod	Ta’lim + tadqiqot + innovatsiya	tadqiqot + innovatsiya Bilimni amaliy qiymatga aylantirish	Texnopark, inkubator, akselerator, transfer markazi	Innovatsion, tadbirkorlik va tijoratlashtirish xizmatlari
4-avlod	Ta’lim + tadqiqot + innovatsiya + ekotizim	Jamiyat va iqtisodiyot transformatsiyasiga hissa qo‘shish	Raqamli platformalar, innovatsion ekotizim, ochiq innovatsiya markazlari	Raqamli, ekotizimli, innovatsion va integratsion xizmatlar

Xulosa va takliflar. Universitetlarning funksional vazifalari kengayib borishi bilan ularning innovatsion infratuzilmasiga qo‘yiladigan talablar ham o‘zgarib bormoqda. Xususan, universitetlarning rivojlanish jarayoni ta’lim va bilimlarni uzatish funksiyasidan ilmiy tadqiqot, innovatsiya, tadbirkorlik, texnologiyalar transferi va innovatsion ekotizimni shakllantirish funksiyalarigacha bosqichma-bosqich kengaymoqda.

Shu asosda oliy ta’lim innovatsion infratuzilma xizmatlarini faqat moddiy-texnik obyektlar faoliyati bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Innovatsion infratuzilma xizmatlari ilmiy bilimlarni yaratish, tarqatish, amaliyotga joriy etish, tijoratlashtirish va turli manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi hamkorlikni ta’minlovchi kompleks xizmatlar tizimi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, oliy ta’lim muassasalarida innovatsion infratuzilma xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Universitetlarning rivojlanish modeliga mos innovatsion infratuzilma xizmatlari tizimini shakllantirish. Oliy ta’lim muassasasining ilmiy, innovatsion va tadbirkorlik salohiyatidan kelib chiqib, infratuzilma xizmatlarining ustuvor yo‘nalishlarini belgilash maqsadga muvofiq.
2. Texnologiyalar transferi va tijoratlashtirish xizmatlarini kuchaytirish. Universitetlarda yaratilayotgan ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etish, patentlash, litsenziyalash va tijoratlashtirish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlarni rivojlantirish zarur.
3. Innovatsion tadbirkorlik infratuzilmasini kengaytirish. Talabalar, doktorantlar va yosh olimlarning innovatsion g‘oyalarini startap loyihalarga aylantirish uchun biznes-inkubatorlar, akseleratorlar, startap markazlari va mentorlik xizmatlarini rivojlantirish lozim.
4. Universitet–biznes–davlat hamkorligini institutsional jihatdan kuchaytirish. Ilmiy tadqiqotlarni iqtisodiyotning real sektori ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirish, qo‘shma loyihalarni amalga oshirish va korxonalar buyurtmasi asosida ilmiy ishlanmalar yaratish mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wissema, J. G. (2009). Towards the Third Generation University: Managing the University in Transition. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 252 p.
2. Etzkowitz, H. (2017). Innovation Lodestar: The entrepreneurial university in a stellar knowledge firmament. Technological Forecasting and Social Change, 123.

3. Bogers, M. L. A. M., Steinbuch, M., et al. (2024). Towards the 4th Generation University. Eindhoven University of Technology/Elsevier.
4. Xamrayeva S.N., Mardonova G.M. Oliy ta’lim tizimida innovatsion infratuzilma xizmatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari // Innovatsion iqtisodiyot jurnali. 1-son – T., 2025. B. 27-31.
5. Mardonova G.M. Oliy ta’lim muassasalarida innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari// Innovatsion iqtisodiyot jurnali. 7-son – T., 2026. B. 25-28